

Kolejka, Josef

**Národnostní otázka v Rakousku v Kautského časopise "Die Neue Zeit"
v letech 1896-1899**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1970, vol. 19, iss. C17, pp. [109]-120

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102448>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF KOLEJKA

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V RAKOUSKU V KAUTSKÉHO ČASOPISE „DIE NEUE ZEIT“ V LETECH 1896—1899

Ke svému článku „Teorie národa u Karla Kautského a Ottý Bauera“ v loňském ročníku SPFF (C 16) se chci vrátit rozbořem časopisu „Die Neue Zeit“, který přinesl v letech 1896—1899 řadu závažných článků o národnosti otázce, ať už o „otázce polské“ nebo hlavně o poměrech v Rakousku a v tom i o „otázce české“. Tyto články podněcovaly přípravu národnostního programu rakouské sociální demokracie v roce 1899 (brněnský program) a vůbec vyvolávaly pozornost socialistických teoretiků i mimo Rakousko a Německo (Poláci v emigraci, Italové, Rusové).

*

Podnět k novému zájmu Karla Kautského o národnostní otázku vůbec a konkrétně o poměry v Rakousku daly články polské socialistky Rosy Luxemburgové, uveřejněné v „Neue Zeit“ v první polovině roku 1896. V člancích „O nových proudcích v polském socialistickém hnutí v Německu a v Rakousku“ a „Sociálpatriotismus v Polsku“ odmítla autorka obsah připravované rezoluce VI. kongresu Mezinárodního dělnického sdružení (v roce 1896) o „polské otázce“, totiž požadavek obnovení polské státní samostatnosti. Luxemburgová odůvodňovala toto své odmítání rezoluce mnoha argumenty a postavila se na stanovisko (původní stanovisko Marxovo), že socialistický třídní boj je třeba vést v rámci daných států: polští socialisté mají tedy uznávat „dějinné dané skutečnosti“ a bojovat v rámci států, v nichž Poláci (polští dělníci) žijí.¹

Už první článek pobouřil haličské sociální demokraty, jejichž jménem se ozval v „Neue Zeit“ S. Häcker. Jmenovaný shromáždil ve svém článku „Socialismus v Polsku“ citáty Marxovy, Engelsovy, Labrioly, Bebel, Liebknechta, Bernsteina a dalších, aby z nich dokázal oprávněnost požadavku obnovy polské státnosti. Häcker tak bránil Polskou socialistickou stranu v pruském Polsku, totiž na Poznaňsku, proti kritice R. Luxemburgové. — Luxemburgová se však nevzdala a v druhém článku (červenec 1896) nadále kritizovala „maloburžoazní nacionalismus“ poznaňské Polské socialistické strany, která se pokoušela pracovat nezávisle na Sociálně demokratické straně Německa. Luxemburgová nadále považovala navrhovanou rezoluci pro londýnský kongres II. internacionály za zbytečnou, protože prý rozvoj kapitalismu sjednotil Poznaňsko s Německem a hlavně Kongresovku s Ruskem. Polští socialisté v Kongresovce mají bojovat ne

¹ DNZ XIV, 2, str. 216.

za státní samostatnost, nýbrž za „autonomní svobody“ — psala Luxemburgová.

Články R. Luxemburgové vyvolaly nevoli nejen u Poláků, ať už v Kongresovce, v Haliči, na Poznaňsku a zejména v emigraci: rozčilil se také Viktor Adler. Luxemburgová sice radila haličským sociálním demokratům, aby zůstali v úzkém semknutí s rakouskou stranou (to přece mohlo Adlera uspokojovat), ale sama otázka postoje socialistů k nezávislosti vlastního národa byla Adlerovi dost nepřijemná. Luxemburgová totiž upozorňovala, že „přijetí polského požadavku do programu mezinárodního proletariátu by důsledně rozvinulo celou řadu analogických národních otázek, jako je státní osvobození Čech, Irska, zrušení anexe Alsaska-Lotrinska“. Luxemburgová upozorňovala, že přijetí rezoluce o polské státnosti „by dále sankcionovalo podobně jako pro Polsko pro všechny tyto země organizaci na národní bázi za účelem národního osvobození“ — a to by znamenalo „rozpad sevřeného politického boje všeho proletariátu v každém státě do řady neplodných národních bojů“.²

Takových důsledků se mohl Adler nepochybně právem obávat, a proto mu nebylo milé, že se na tyto skutečnosti vůbec upozorňuje. Nebylo mu proto ani to pochuti, že Luxemburgové odpověděl sám Kautsky článkem „Finis Poloniae“ (červenec 1896). Kautsky tu vyvrátil hlavní tezi Luxemburgové. Kautsky uznal, že „dnes je situace jiná“: ví, že nyní je Petrohrad důležitějším revolučním centrem než Varšava a že tedy ruské revoluční hnutí má v Evropě větší význam než hnutí polské. Ale Kautsky nesouhlasí s tvrzením, že nedosažitelný cíl v přítomnosti nemá být vyjádřen v programu socialistické strany pro budoucnost. Ostatně nezávislost Polska není něco nespílitelného. Síla národní myšlenky v ruském Polsku je nepochybně v důsledku spojení polské buržoazie s ruským trhem podlomena, ale tato tendence může být jen přechodná. Konkurenční spory mezi ruskou a polskou buržoazií a hlavně nynější druhořadé postavení Poláků v Rusku jistě sehrají svou roli. Buržoazie sice nepůjde do povstání proti Rusku, ale je tu maloburžoazie a jsou tu další třídy, které projevují nespokojenost s Ruskem a proti němu. Kapitalismus, bude-li dlouho trvat, sice zproletarizuje maloburžoazii, ale ta prozatím naopak roste a sílí. A nelze podceňovat úlohu inteligence.³

Kautsky využívá příležitosti a rozvádí některé své dřívější názory na úlohu inteligence jako „nejpřednějšího zástupce národního hnutí“: inteligence umí ovlivňovat masy a spojovat je „duchovním poutem“ jako „národní společnost“. Ale ani rolnictvo se přece již nespojuje s carismem. Agrární krize demonstruje polským sedlákům, co to znamená, když nejsou ve svém domě pány. Konečně ani vnější situace (zahraniční) nemusí potvrzovat vývoje R. Luxemburgové. V Rusku zraje revoluce, a ta zcela určitě obnoví „polskou otázku“ ještě „za kapitalismu“. A tak se nelze co divit, že proletariát má povinnost zaujmout stanovisko k polské nezávislosti. A což hrozí nebezpečí, že proletariát při tomto stanovisku propadne „sociálpatriotismu“? — táže se Kautsky. Ve vícejazyčných státech sice není žádoucí vzhledem ke společným úkolům třídního boje vnášet národní

² Tamtéž, str. 462.

³ Tamtéž, str. 517, 521 a 524.

zřetel do organizace a propagandy (takové stanovisko jistě Adlera těšilo), protože ústřední řízení organizace socialistického hnutí a jeho boje je výhodnější. Pokud jde o Rakousko, dal by Kautsky rozhodně přednost centralistické organizaci před národním federalismem, ale je to možné? Práce v masách přece nutí k ohledům na národnostní momenty. Pokud jde o Polsko, ukazuje se jazykové pouto pro socialisty všech tří polských území — v Rusku, v Německu a v Rakousku — silnější než je bojové sourozectví dělníků v praktických bojích v jednotlivých státech. **Sociální patriotismus nevyplývá z agitace za nezávislost Polska, ale naopak z nedbání této agitace v socialistickém hnutí.**

To všechno vede Kautského — čteme v jeho článku — k tomu, že souhlasí s rezolucí pro polskou nezávislost, i když jí není příliš nadšen. Rezoluce o Polsku totiž vsutku obsahuje takové argumenty, jejichž uznání by nutně musily vyvolat podobné požadavky také dělníků rusínských (ukrajinských), rumunských, slovinských, „iredentistů“ v Tyrolech a v Terstu, Čechů, Irů atd., kteří by měli mít rovněž právo dát si potvrdit od mezinárodního socialistického hnutí své národní požadavky.

Ačkoli tedy Kautsky odmítal Luxemburgovou a ačkoli si polští socialisté před londýnským kongresem vyžadovali pro svou rezoluci souhlas nebo podporu četných představitelů socialistického hnutí velkých evropských zemí, navrhla komise VI. kongresu (a Kautsky byl jejím členem!) nakonec takovou rezoluci, v níž se upustilo od výslovného jmenování obnovy polské státnosti: žádalo se jen „právo rozhodovat o sobě pro každý národ“.⁴ Tak lze překládat francouzský text rezoluce, kdežto v německém znění se užívá termínu sebeurčení.

Luxemburgová se domnívala, že tato rezoluce učinila „polskou otázku“, resp. další diskusi s Kautským o polské otázce „bezpředmětnou“, ale její pozdější vysvětlení obsahu Kautského stati jako důsledek „omyšlů“, resp. „mystifikace“ (Kautsky prý uvěřil statistickým „podvrhům“ „sociálně patriotického směru“), bylo nesprávné. Ostatně londýnská rezoluce přece nepotvrzovala téze Luxemburgové, resp. představitelů Sociálně demokratické strany Polska, kteří tehdy (i později) odmítali právo na sebeurčení jako „sociálpatriotismus“. Luxemburgová propagovala své pojetí (totiž odmítání práva na sebeurčení a tedy samostatnost polského státu v programu sociálně demokratické strany) v různých evropských časopisech a znovu v „Die Neue Zeit“. Tak dávala nové popudy k diskusi nejen k „polské otázce“⁵ (k té se vyjádřil Kautsky ještě v roce 1902), ale vůbec o právu na sebeurčení (po roce 1903 diskuse mezi Poláky a ruskými marxisty, především s Leninem). „Polskou otázku“ bychom snad mohli uzavřít konstatováním, že poměry v Polsku, totiž poměry vztahů mezi Poláky všech tří zabraných území, byly odlišné od poměrů třeba v Rakousku, takže bylo možno hovořit v Internacionále nadále o polské otázce jako o „národně státoprávní otázce“, aniž to musilo vyvolávat analogické požadavky pro jednotlivé národy (pro dělnické hnutí jednotlivých

⁴ *Verhandlungen und Beschlüsse des Internationalen sozialistischen Arbeiter- und Gewerkschaftskongressen zu London, vom 27. Juli bis 1. August 1896*, Berlin 1897, str. 18.

⁵ *Kwestja polska a ruch socjalistyczny. Zbiór artykułow o kwestji polskiej*, Kraków 1905 (uspořádala R. Luxemburgová), str. XXIII.

rakousko-uherských národů) habsburské monarchie. A i kdyby vyvolávala „polská otázka“ podobné „národní otázky“ v Rakousku, nemusilo být na tom nic protisocialistického. V tomto směru bylo vystoupení Karla Kautského podnětné. Pokud jde o Rakousko, pak můžeme říci, že vztahy mezi národy habsburské monarchie si samy o sobě vynucovaly, aby se socialisté o ně podrobně zajímali a aby navrhovali jejich řešení. Diskuse o „polské otázce“ v Kautského časopise „Die Neue Zeit“ se tak stala jakýmsi úvodem k diskusi o „rakouské otázce“. Kautsky mohl k této diskusi — neovlivněn bezprostředními skeptickými náladami rakouských socialistů — říci více, než se tak mohlo stát v Rakousku. Dodejme k tomu, že Kautsky to ostatně nedělal jen o své újmě, nýbrž i na popud z Rakouska.

Událostem v Rakousku na jaře 1897 (bouře po Badeniho jazykových nařízeních) věnovala „Die Neue Zeit“ zpočátku poměrně malou pozornost. Časopis uveřejnil v dubnu 1897 jen stručnou zprávu K. Leuthnera o výsledcích voleb do říšské rady, ale o národnostní problematice se tu ještě nic nemluvilo. Adler si ostatně stěžoval Kautskému v létě 1897, že by nerad zaváдел „nepraktické národnostní programy“ do sociálně demokratické agitace: takový národnostní program by prý musil být nejdříve probjován uvnitř strany (!?), ale to by zavdalo asi podnět k mrzutým sporům. Kautsky Adlerovi odpověděl, že sám nezná program pro rakouské jazykové boje. Příklad Švýcarska nelze pro Rakousko uplatnit, protože v Rakousku není stejná úroveň u všech národů, ale ani nadvláda Němců není na dlouho udržitelná. Přírozeným řešením by byl rozpad Rakouska a odtržení Němců od Rakouska — ale takovou revoluci (proti dynastii? — J. K.) buržoazie už nebude provádět.⁶

Mommsen, z jehož knihy citujeme, považuje toto stanovisko Karla Kautského za bezradné a dokazuje toto své tvrzení mimo jiné i na Kautského odmítavém postoji k nabídce Hugo Hellera (za ním jistě stál sám Adler) napsat pro Rakousko brožuru o národnostní otázce. Myslím, že je třeba uvážít, že se v dopisech říká i to, co není „k zveřejnění“ — že jsou v nich vyjádřeny například emoce a teprve potom logika. Oprávněná je ale další Mommsenova poznámka, dokazující určitou bezradnost Karla Kautského v pohledu na situaci v Rakousku na podzim 1897: Mommsen tu upozorňuje na Bernsteinův dopis Kautskému z prosince 1897, v němž je Kautsky vybízen, aby v „Neue Zeit“ komentoval situaci v Rakousku. V té době se totiž Kautsky spokojoval s tím, že ve svém časopise uveřejnil úvahu „Veruse“, totiž stať L. M. Hartmanna, tehdy ještě příslušníka vídeňské „Fabiánské společnosti“ a spoluredaktora časopisu „Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte“ (členem rakouské sociální demokracie se stal Hartmann od r. 1901).

Hartmannův článek „Národnosti v Rakousku a sociální demokracie“ „řal do živého“. Hartmann totiž začal svou úvahu konstatováním, že situací v Rakousku lze označit jedním slovem: desorganizace! Způsobuje ji národnostní otázka, totiž nešikovnost a neschopnost vlády řešit tuto otázku. Zejména je to vztah mezi Čechy a Němci, který se stává do jisté míry „kulturním bojem“. Verus nemůže souhlasit s tím, aby vyspělejší

⁶ Hans Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 1963, str. 305.

německá kultura byla zatlačena českou, které si jinak váží. České státní právo Verus odmítá, protože nelze dát 2 mil. Němců „v jazykových záležitostech“ pod zodpovědnost Čechů. Je třeba, aby sociální demokracie zahájila demonstrace za národní smír.

Redakce časopisu komentovala Verusův dopis poznámkou, že Čechy jsou příliš daleko,⁷ než aby bylo možno vyslovit souhlas s doporučovými radami.

Kautsky se ozval sám až na začátku roku 1898, a to větší studií „Boj národností a státní právo v Rakousku“, v níž pojednal dost obšírně o podstatě „národní ideje“ vůbec a potom o vývoji jednotlivých národů a tříd v habsburské monarchii. Mohl tu navázat na své stanovisko o vývoji slovanských národů z předmluvy ke sborníku-Marxových (Engelsových) článků „Revoluce a kontrarevoluce v Německu“ (1896), v níž vysvětlil mylné prognózy obou klasiků o slovanských národech z let 1848–1849. Ve svém novém pojednání konstatoval Kautsky, že „národní idea“ není „podvod buržoazie“, není ani „halucinací“, ale vyvěrá z potřeb jednotlivých společenských vrstev národa. Zejména jsou to tyto tři zdroje jejího vzniku: 1. Buržoazie potřebuje si zajistit vnitřní trh a rozšířit jej navenek. Buržoazie poznává, že tyto její potřeby jí nejlépe zajistí národní stát. V mnohonárodnostních státech se zase jeví buržoaziím jednotlivých národů potřebné rozšířit vlastní jazykovou oblast a ovládnout ji proti konkurenci cizojazyčné buržoazie. 2. Novodobá národní idea je dále v podstatě potřebou pracujících mas, které vidí cestu ke svým sociálním právům v úplné suverenitě lidu-národa, jenž má o svých osudech svobodně rozhodovat. 3. Rozšíření vzdělanosti je možné v národním jazyku. Školní vzdělání v národním jazyku se stalo ekonomickou nutností. Začínají se vydávat i noviny, které jsou přístupné stále většímu počtu obyvatel. Tak dostávají základnu pro svou literaturu i malé národy: pocit jazykové sounáležitosti přerůstá v národní vědomí. Toto národní vědomí šíří zejména vzdělanci.⁸

Všechny tyto tři zdroje moderního národního hnutí (Kautsky se k této problematice vracel i později, ještě v roce 1916) vyplývají z rozvojových tendencí novodobé společnosti: jsou historicky oprávněná a každé umělé potlačování (něco jiného je přirozená asimilace – upozorňuje Kautsky) těchto hnutí znamená zabrzdění i sociálního pohybu společnosti. Proletariát proto není nepřátelský národním hnutím tohoto druhu, ale naopak se zajímá co nejživěji o jejich nerušený rozvoj. Ne každé hnutí je však pokrokové od přirozenosti. Např. počátky národního hnutí Čechů byly demokratičtější než u Poláků nebo u Maďarů. Nyní se však česká vrtkává maloburžoazie spojuje s feudální šlechtou (? – Kautsky může mít pravdu pro 60.–70. léta). České národní hnutí se tak stává protikladné: střídá

⁷ DNZ XV, 2, 688. — Ze Stuttgartu snad nebylo tak daleko do Čech. Leon Wasilewski, představitel zahraničních (západoevropských) polských socialistů (Polskie stronnictwo socjalistyczne) informoval tehdy o Češích poměrně přesně a příznivě ruskou veřejnost. Jeho článek o vývoji v Čechách zdůrazňoval mimo jiné vysokou úroveň českého školství a potíže absolventů, kteří hledali své uplatnění po celé habsburské monarchii a na Balkáně. — *Novoje slovo*, Petersburg 1897, str. 166–190: *Pis'ma iz-za granic. Iz Avstriei. Političeskaja evoljucija sovremennoj Čechii* (separátní výtisk v Universitní knihovně v Krakově).

⁸ DNZ XVI, 1, str. 517–518.

hesla revolučního husitství s reakčním panslavismem. Kautsky to neříká snad ze zaujatosti proti Čechům. Naopak, oceňuje jejich schopnosti. Němci jsou sice ekonomicky nejvyspělejší, ale nemohli udržet své postavení vedoucího národa v habsburské monarchii potlačováním národní svébytnosti a činnosti jiných národů prostřednictvím německé byrokracie. Národní vývoj německých Rakušanů (Deutschösterreicher) nebyl moderní. Německá buržoazní politika věnovala všechny své síly na potlačení českého národního hnutí, protože je považovala vzhledem ke svému postavení za nejnebezpečnější. V tomto směru vyplývala německá buržoazie své nejlepší síly.⁹

Nynější národní hnutí v monarchii jsou samozřejmě životaschopná, ale jejich cíle se opírají příliš o minulost, a jsou proto nereálná. Co teď? Příležitost spojit se s českou demokracií je promeškána, kupovat Čechy za koncese, za výhodičky, jak to dělal Taaffe, to už nejde. Ale nelze již více vládnout proti Čechům ani absolutisticky, ani parlamentárně. Naděje některých rakouských Němců na pomoc „kmenových bratří“ z Německa jsou liché. V Německu je sice hodně dobrodružných lidí, ale tak bezhlaví zase Němci nejsou, protože by přece narazili v Rakousku na odpor a mohli by podnítit světovou válku.

V další části své stati se Kautsky zabývá požadavkem českého státního práva a Badeniho jazykovými nařízeními, v nichž viděli Němci „krok ke svému vypuzení“: Kautsky sám však neviděl v těchto navrhovaných zákonech nic povážlivého pro Němce. Ale když není možný v Rakousku ani centralismus, ani federalizace podle korunních či historických zemí, pak zbývá jediná možnost: federalismus národností, totiž rozbití stávajícího ohraničení (habsburské monarchie, resp. především Předlitavska) podle provincií (zemí) a znovuorganizace Rakouska na podkladě jazykových hranic. Taková organizace může učinit z Rakouska kulturní stát prvního řádu. Musila by to být ovšem organizace na základě všestranného a důkladného řešení jazykové otázky.¹⁰ Odkud však brát sílu k takovému řešení? Klerikálně feudální složky takové návrhy odmítají, z buržoazně národních stran zase nechce žádná začít první s uznáním „jazykových práv“. Zbývá proletariát, který je jedinou silou, jež hledá mír. Sociální demokracie je jedinou silou s rozhledem, která všude ve východní Evropě přebírá historické úkoly ve vztahu k národu.

Při této příležitosti Kautsky upozorňuje, že proletariát se nemusí cítit povinen vystupovat pro udržení nynějšího Rakouska za každých podmínek. Např. připojení německého Rakouska k německé říši by nebylo na újmu ani proletariátu, ani všeobecnému rozvoji (demokracie? — J. K.). Ale takové řešení je dnes nemožné, protože dělení Rakouska má jiné překážky, než je tomu v případě Turecka. Rakousko se nerozpadne, ani když se podaří změnit je v moderní stát. Došlo by však k procesu pomalého rozpouštění, které by trvalo podle okolností déle nebo krátce, každopádně by brzdilo společenský pokrok. A ten je možný — vrací se Kautsky ke své původní myšlence, když se Rakousko přemění ze své dosavadní podoby několika království a korunních zemí ve stát národů, jež budou autonomně

⁹ Tamtéž, str. 522–523.

¹⁰ Tamtéž, str. 559–560.

spolužit. V takovém státě se bude moci rozvíjet lépe i třídní boj. „*Samo-
statnost národa je přirozeně nutná základna každého třídního boje...
Proletariát potřebuje ke svému normálnímu vývoji nezávislost svého
národa neméně jako všeobecné volební právo a svobodu spolčovací i tisko-
vou. Proletářský internacionalismus neznamená beznárodnost, ale svobodu
a rovnost národů.*“¹¹

Vzor pro takové řešení národnostní otázky je dán již v organizaci rakouské dělnické strany — pokračuje Kautsky — jak byla ustavena na sjezdu ve Vídni v červnu 1897. Federalistické řešení je v sociální demokracii prakticky uskutečněno, a to „podle jazykových provincií“. V zaostalém Rakousku je sociální demokracie doslova nucena pracovat k tomu, aby byly odstraněny národnostní spory. Snad by pomohlo, kdyby vláda (Kautsky má na mysli dynastii) oktrojovala všeobecné volební právo, ale takové rozhodnutí nelze od rakouských ministrů očekávat. A tak je budoucnost Rakouska nejistá. Některé státy byly (Turecko) nebo jsou předurčeny svými poměry k zániku. Máme k nim počítat i Rakousko? O tom rozhodne sociální demokracie. Je revoluční a proto schopna udržet stát. Rakousko se může udržet při životě jen přeměnou státního zřízení. V tomto smyslu lze vybědnout rakouskou sociální demokracii slovy básníka Grillparzera, který před půl stoletím volal (tehdy ovšem ve prospěch černozluté reakce!) generála Radeckého: „V tvém táboře je Rakousko!“¹²

Sledujme nyní ohlas tohoto pojetí národnostního boje nebo návrhu národnostního programu pro Rakousko. Prvně se ozval Verus-Hartmann, který psal Kautskému, že federalizace Rakouska by byla první etapou k pozdějšímu „historicky nezbytnému připojení německého Rakouska k (německé) říši“.¹³ Zároveň poslal Verus do časopisu „Neue Zeit“ jakési „Zasláno“, v němž vyjadřoval „spolu s jinými Rakušany“ potěšení nad objektivním výkladem poměrů v Rakousku z pera K. Kautského. Vyslovil přitom přesvědčení, že německé strany v Rakousku, které odmítají české státní právo, zřeknou se politiky centralizace a germanizace neněmeckých oblastí a časem i německého státního jazyka. Takto smýšleli — dodává Verus — v revolučním roce 1848 německo-rakouští demokraté i slovanští vůdcové. Dokládá to obsahem „programu několika říšských poslanců“, uveřejněného v „Brünner Zeitung“ 28. 11. 1848. Byl to návrh poslance Löhnera a spol. na vytvoření federativního rakouského státu z pěti národních států, které by řešily autonomně všechny své národní záležitosti, ponechávající ústřední vládě zahraniční politiku, vojsko apod. Verus tu dále připomíná kroměřížské návrhy „otce české vědy“, Františka Palackého. Buržoazní německé strany dnes na tyto návrhy zapomněly. Ať tedy vepíše tento národnostní federalismus na své prapory sociální demokracie.¹⁴

Ozval se i Polák Ignacy Daszyński, vůdce haličské sociální demokracie, který chtěl ve svém článku „o situaci v Rakousku“ doplnit obraz a hodnocení odstředivých sil u jednotlivých rakouských národů. Daszyński tu

¹¹ Tamtéž, str. 562.

¹² Tamtéž, str. 564.

¹³ M o m s e n, l. c., str. 306.

¹⁴ DNZ XVI, 1, str. 666.

popisuje velmi nevráživě mladočechy, které podezírá, že usilují o českou samostatnost pod patronátem ruským nebo i s pomocí francouzskou. Daszyński si uvědomuje, že se v Čechách rakouské státní myšlenky vysmívají a že Čechové nemají proč se ukazovat jako nějakí rakouští patrioté. V další části svého článku líčí Daszyński postoj polské šlechty v Haliči, kterou už nepovažuje za tak stabilně loajální (Vídni) jako dříve. Upozornil na psaní časopisu krakovského „Czasu“, který se vyslovoval příznivě o „slavismu“ a dokonce i o „smíření“ (s Ruskem). Pokud jde o Italy, pak jejich spor s Jihoslovany povede k protirakouskému iredentismu, který se může opřít o sousední italský stát. Je tu dále teorie „německého národního souručenství“ — uvádí dále Daszyński — která je rovněž překážkou uskutečnění národní federalizace v Rakousku. Tento cíl — federalizace národů — je tedy velmi daleký. Je zřejmé, že žádný národ nechce setrvat u „rakouské státní myšlenky“ a že Rakousko bude jednou vydáno zahraničním vlivům. Žádná z osmi či devíti rakouských (předlitavských) národností není s to soužit se sousedy, protože nejsou mezi sebou dost zřetelně ohraničeny. Národní federalizace, jak ji propaguje Kautsky, je tedy nesmírně obtížná. Nezmění-li se situace — a tu volá Daszyński na adresu dynastie! — pak se stane Rakousko svým národům cizí. Dynastie znamená v Rakousku více než jinde, ale Daszyński považuje naděje na zásah koruny ve prospěch státních reforem za velmi malé.¹⁵

Kautsky okamžitě Daszyńskému odpověděl v článku „Ještě jednou boj národností v Rakousku“, aby zabránil „případnému nedorozumění“. Jeho první článek neměl za cíl přinutit buržoazní národní strany k uznání národní federalizace a ke smíření v Rakousku. Národnostní program sociální demokracie je přece programem především proti buržoazii. Těžkosti, které stojí v cestě tomuto programu, jsou neobyčejně velké. Stačí vzpomenout na politiku vládců Uher, kteří jsou zároveň pány v celé monarchii. Ale přece jen je možné, aby sociální demokracie vytyčovala program národní federalizace nikoli snad jako heslo dne, ale jako program pro volební boj: koneckonců program národní federalizace je reálnější než třeba požadavek přeměny vojska v lidovou milici, který je v programu sociálně demokratických stran. Nakonec si Kautsky klade otázku: „Je vůbec pravděpodobné, že se Rakousko ještě nějakou dobu udrží? Nejsou odstředivé síly tak veliké, že se musí (Rakousko) vbrzku rozpadnout a rozdělit? To byl dříve i můj názor. Ale teď jsem nabyl přesvědčení, že těžkosti kladoucí se do cesty tomuto řešení rakouského národnostního problému, jsou ještě větší než ty, s nimiž se setkává federalizace národů. Rozpad Rakouska předpokládá nejen revoluci v této monarchii, nýbrž zároveň i v Německu a v Rusku. Odstředivé síly jsou tu (v Rakousku), ale chybí jim prostor, do něhož by se rozpadávající části mohly rozlétnout.“¹⁶

Kautsky pak pokračuje rozbohem vztahů Německa a Ruska k Rakousku. Nepředpokládá u nich zájem o dělení Rakouska. Samostatnost „Václavovy říše“ — českého státu — Rusko asi nechce a Německo ji za žádnou cenu nepřipustí. Snad by bylo možno budovat samostatnost Čech (Kautsky píše o Čechách, maje na mysli „český stát“) ruku v ruce s obnovou Polska. Ale rozpad Rakouska za stávajících podmínek by znamenal připojení Haliče

¹⁵ Tamtéž, str. 723.

k Rusku. Sama samostatnost Čech by vyvolala „válku na život a na smrt“ mezi Čechy a Německem. Postoj Německa a Ruska k Rakousku vyjadřuje Kautsky jako potřebu obou států udržet „status quo“. Rakousko tedy ne-drží pohromadě nějaká rakouská státní myšlenka (která ještě vegetuje mezi příslušníky byrokracie a armády — dodává Kautsky), ale „železný kruh německé a ruské říše, ohraničující rakouskou monarchii“. Právě tento „železný kruh“ působí proti nejsilnějším odstředivým silám.¹⁷ Jsou sice známky éry revolučního hnutí v Evropě, takže rozpadávání Rakouska je eventualitou, ale politik bere tuto eventualitu na vědomí, aniž by v ní viděl program politické akce. Rakousko zkrátka a dobře stále ještě existuje a sociální demokracie bude v jeho rámci ještě nějaký rok působit. Proto musí mít program. Neznám — pokračuje Kautsky — žádný jiný socialistický program než federalizaci národů. Ale kdyby strana přijala zásadu, že rozpad Rakouska je nevyhnutelný a blížký, musí si pro tuto eventualitu vypracovat program a musí vystupovat proti těm silám, které prohlubují propast mezi národy. Sociální demokracie usiluje přece co nejrozhodněji o smíření mezi národy. A v tom smyslu pracuje strana, ať si to uvědomuje nebo nikoli, pro politiku za udržení existence říše (habsburské). Sociální demokracii je rakouská státní myšlenka obojetná nebo i nesympatická, ale přece jen v jejím smyslu působí.

Interpretace těchto slov a vůbec všech citovaných článků Karla Kautského z let 1896—1898 je dost obtížná. Kautsky totiž manipuluje s představou rozpadu Rakouska dost rozporně. Mám však dojem, že Mommsen neoprávněně vyčtl z posledně citovaného Kautského článku tuto tezi: Pro Kautského neexistovalo žádné jiné řešení národnostní otázky v habsburské monarchii než jen rozpad Rakouska „v nastávající éře revolucí“.¹⁸ Ve skutečnosti nebyl Kautsky dost důsledný ani při svém vidění souvislosti rozpadu Rakouska s revolucí. Kautsky tuto možnost revoluce viděl někdy málem už „zítra“. Mluvil o tom na sjezdu Sociální demokracie Německa v roce 1898, na němž dokazoval možnost brzké „katastrofy“ kapitalistického společenského řádu mimo jiné právě na poměrech v Rakousku.¹⁹

O možnosti rozpadu, resp. „desorganizace“ Rakouska psal do „Neue Zeit“ jistý Rakušan A. Mößler, který upozorňoval čtenáře Kautského časopisu na obsah letáku „jednoho rakouského patriota“, totiž Veruse-Hartmana, který vydal tento leták ve Vídni koncem roku 1897 pod názvem „desorganizace Rakouska“. Mößler upozornil na tento leták proto, že se mu jeho obsah zdál shodný s názory Karla Kautského.²⁰

Zatímco Verus a Mößler považovali české státní právo za „reakční teorii“, ozval se v „Neue Zeit“ překvapující hlas na obranu této „teorie“. Mladý německý sociálně demokratický žurnalista z „Leipziger Volkszeitung“, Fridrich Stampfer, napsal pro Kautského časopis článek „Pro české státní právo“, v němž hned úvodem prohlašoval: Teoreticky lze řešit

¹⁶ Tamtéž, str. 724—725.

¹⁷ Tamtéž, str. 726.

¹⁸ Mommsen, str. 302.

¹⁹ Na „katastrofu“, tedy na revoluci v Rakousku nevěřil tehdy E. Bernstein. Než i Bernstein přiznával „povolný rozkladný proces“ v Rakousku, který však bude „národné politickým“ a nikoli „socialistickým rozkladem“. — Mommsen, str. 303.

²⁰ DNZ XVII, 1, str. 213—217.

národnostní otázku požadavkem neomezeně demokratického uspořádání ve státě, totiž uskutečněním všeobecného volebního práva a lidového zastoupení, podřízením správy potřebám lidu, dalekosáhlou ochranou národních menšin a hlavně blahovolnou péčí státu o národně kulturní požadavky (jednotlivých národů-národností). To vše může vyřešit národnostní otázku i v centralisticky řízeném státě. Autonomie národů je daleký cíl. Stávající poměry však dovolují využít existujících forem — mimo jiné i českého státního práva. Jako Němec je si Stampfer vědom určitého nebezpečí pro německé obyvatelstvo, ale jako sociální demokrat se diví, proč je toto právo tak bezvýhradě odmítáno. **Vždyť bude jednou stejně uskutečněno, když ne se sociálními demokraty, tak proti nim.** Obyvatelstvo českých zemí je inteligentní a má silné demokratické instinkty. Zvláštní postavení německých Čech (Deutsch-Böhmen) je spravedlivé, ale lze je uskutečnit až v daleké budoucnosti: cestu k němu může tvořit osamostatnění českých zemí. Není se proč bát českého státního práva, bude-li toto právo (resp. stát) institucí demokratickou. A bude to cesta, jak převést poloasijské Rakousko k západoevropské kultuře.²¹

Kautský hned v příštím čísle „Die Neue Zeit“ s tímto článkem polemizoval. Odpověděl svým článkem „České státní právo a sociální demokracie“ nejdříve zešíroka, co chce sociální demokracie, co je jejím konečným cílem a proč podporuje „ekonomický vývoj“. Socialismus (rozuměj vítězství socialismu — J. K.) předpokládá určitou výši kapitalistické produkce (určitý stupeň industrializace) a určitou výši politické zralosti proletariátu. Proto potřebují i dělníci demokracii (buržoazní demokracii), která je jim prostředkem ke konečnému cíli. Ve střední Evropě je proletariát ještě v menšině, demokracie je zde více v defenzivě než na postupu. Velmi komplikovaná je situace vzhledem k národnostní problematice. Státoprávní snahy mladých jsou dvojčetem německého maloburžoazního antisemitismu. Uskutečnění českého státního práva je nemožné i vzhledem k postoji Poláků a Slovinců. Jsou tu ale i ekonomické problémy: oblasti českých zemí jsou tak rozdílné, že by vznikly nové protiklady. Kdyby však český stát přece jen vznikl, postaví se sociální demokracie střízlivě na půdu skutečnosti. Ale Kautsky tuto okolnost (zřízení českého státu?) vylučuje. V závěru svého článku se Kautsky znovu vyslovuje o smyslu národnostního programu sociální demokracie. Autonomie národů sice nemá v nejbližší době naděje na vyhlídku, ale tento program je nezbytný pro osvětu a organizovanost rakouského proletariátu. Jen tímto programem může sociální demokracie ubránit svůj internacionalismus a internacionální soudržnost v prostředí bláznivého národního fanatismu. Sociální demokracie se nemůže vyslovit pro české státní právo, protože nemůže vydávat německé oblasti Čechům.²²

Stampfer se pokusil polemizovat s Kautským o pojetí „federalizace v Rakousku“²³ a chtěl dokázat, že proti „teorii“ autonomie národů předložil návrh „praktické politiky“. V tomto článku nadhodil Stampfer tuto otázku (zřejmě ve vztahu k českým zemím): Může sociální demokracie odmítat snahy obyvatelstva určité oblasti, které žádá politickou nezávislost? Záro-

²¹ Tamtéž, str. 275—278.

²² Tamtéž, str. 294—298.

²³ Tamtéž, str. 502—504.

veň Stampfer navrhoval, aby si rakouská sociální demokracie dala do programu heslo: „Každé zemi její právo na sebeurčení — ale pouze tehdy, když to znamená skutečné právo na sebeurčení lidu („volk“ — možná i ve smyslu „národ“ — J. K.). Žádné rozšíření kompetencí zemských sněmů bez všeobecného a rovného volebního práva. Každému národu („nation“) jeho svobodu, ale pokud to není na úkor svobody druhých národů“. Stampfer zdůraznil, že jeho pojetí českého státního práva neznamenalou souhlas s požadavky mladočechů. Předpokládal české státní právo jako demokratické a národně rovnoprávné.

Stampfer si však počínal ve svých vývodech poněkud nedůsledně. Uznával totiž, že sociální demokracie musí současně požadovat dělení Čech (na české a německé oblasti). Bylo tedy Kautskému („Partikularismus a sociální demokracie“) lehké Stampferovy vývody vyvrátit. Protože se ve Stampferově článku hovořilo také o vztahu sociálně demokratické strany k „partikularismu“, což byla živá otázka i v Německu, věnoval Kautsky další pozornost právě tomuto problému. Kautsky tu upozornil na to, že je třeba rozeznávat centralismus v zákonodárství od centralismu správy. Podle Kautského to první nepotřebuje druhé, takže tendence po místní (regionální) samosprávě neznamená obnovu středověkého partikularismu. A zejména pro Rakousko je důležité a možné uskutečňovat samosprávu v národním rámci. Je možné, že snad tento program není v Rakousku již proveditelný. Ale pak je alternativou rozpad Rakouska a nikoli uskutečňování českého státního práva.²⁴

Už jsem se zmínil o tom, že Viktor Adler nebyl v roce 1896 příliš potěšen diskusí o „polské otázce“ v Kautského časopise „Neue Zeit“. Ale jeho obavy z možných následků rezoluce londýnského kongresu např. u Čechů, byly zbytečné. Českoslovenští sociální demokraté dokonce ještě na sjezdu celorakouské strany ve Vídni v létě 1897 vytýkali polským delegátům, že vyhláší takový program jako česká buržoazie, proti které čeští socialisté bojují.²⁵ Články z „Neue Zeit“ se u nás samozřejmě znaly. Těžko však lze určit, do jaké míry měly právě tyto články — ať už Kautského nebo zejména Stampferovy — zásluhu na tom, že se v projevech českých socialistů z let 1897—1899 zesiluje české národní sebevědomí: v těch se totiž reagovalo snad více na projevy „národní pýchy“ skupiny nacionálně (německy) citících rakousko-německých socialistů kolem Engelberta Pernerstorfera a Fridricha Austerlitzze. Stampferovy úvahy citovaly s pochvalným uznáním mladočeské Národní listy. Masaryk se v roce 1899 divil tomu, že Kautsky píše taktó o národnostní otázce: domníval se, že si Kautsky neuvědomuje dosah svých názorů o nutnosti národní svébytnosti a samostatnosti jako předpokladu vedení třídních bojů.²⁶ Masaryk totiž viděl, přesněji řečeno domníval se, že existuje souvislost mezi články K. Kautského a psaním Práva lidu z roku 1898 o „utlačovaných národech“. Právo lidu vskutku psalo o tom, že evropští socialisté uznávají právo Poláků na státní nezávislost, a žádalo proto, aby se mezinárodní

²⁴ Tamtéž, str. 504—506.

²⁵ M o m m s e n, str. 256.

²⁶ T. G. M a s a r y k, *Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus*, Wien 1899, str. 435—436.

socialistické hnutí ujímalo utlačovaných národů.²⁷ Některé formulace v člancích českých socialistických listů mohly vzbuzovat dojem, jako by jejich autoři chtěli dávat přednost řešení národnostní otázky (např. i užívání češtiny v úřadech) před úkoly sociálně třídními. Ale tato „národnostní citlivost“ z let 1897–1899 nesměřovala k vyhlášení podobných požadavků jako u Poláků, totiž státní samostatnosti. Na dělnických schůzích se sice občas ozvaly výkřiky „za českou republiku“, název Rakouska se stával symbolem zla, ale nadále se trvalo na existenci rakouského státu. Těsně před brněnským sjezdem rakouské sociální demokracie v září 1899 napsal František Soukup do *Práva lidu*: Sociální demokracie požaduje, aby se z Rakouska stal federativní stát, ale nechce rozbití Rakouska do řady malých států.²⁸ – Článek byl napsán již v roce 1897 jako pokračování „Teorie národa“ v SPFFBU C 16. Z technických důvodů však číslo C 16 ještě nevyšlo. Mezitím vyšly k této problematice články Z. Šolleho. Pokračováním těchto úvah měly být další články o K. Rennerovi a o leninské teorii národnostní otázky, které již vyšly nebo vycházejí v *Časopise Matice moravské* r. 1969 a 1970.

²⁷ *Masaryk*, I. c., str. 427.

²⁸ *Právo lidu* 22. 9. 1898.